

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei

BULETIN ȘTIINȚIFIC

Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie

Nr. 19 (32)

Serie nouă

Fascicula Etnografie și Muzeologie

National Museum of Ethnography and Natural History of Moldova

SCIENTIFIC BULLETIN

Ethnography, Natural Sciences and Museology

No 19 (32)

New series

Branch Ethnography and Museology

Национальный Музей природы и этнографии Молдовы

БЮЛЛЕТЕНЬ

Этнография, естественные науки и музеология

№ 19 (32)

Новая серия

Этнография и Музееведение

Chișinău 2013

Colegiul de redacție

Președinte – **Mihai URSU**

Redactor științific responsabil pentru Fascicola *Etnografie și Muzeologie* – dr. **Varvara BUZILĂ**

Membri:

Dr. **Varvara BUZILĂ**, secretar științific, MNEIN; dr. **Jennifer CASH**, lector asociat la Institutul de Antropologie Socială *Max Plank* din Halle, Germania; dr. hab. **Grigore CĂPĂȚINĂ** – cercetător științific coordonator, MNEIN; dr. **Constantin Gh. CIOBANU** – redactor-coordonator, MNEIN; **Maria CIOCANU** – șef Secție Etnografie, MNEIN; dr. **Mihai DÂNCUȘ** – profesor universitar, directorul Muzeului Etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmăției, România; dr. hab. **Valeriu DERJANSCHI** – profesor cercetător, șef Laborator Entomologie la Institutul de Zoologie a AȘM, redactor științific pentru Fascicola *Științele Naturii*, MNEIN; dr. **Emil ȚÎRCOMNICU** – cercetător grd II, Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, București, România; dr. hab. **Natalia KALAȘNICOVA** – profesor universitar, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Muzeul Etnografic al Popoarelor din Rusia; dr. **Olga LUCHIANET** – cercetător științific principal, MNEIN; dr. **Istvan MATCASI** – directorul Muzeului de Istorie Naturală din Ungaria; dr. **Marianne MESNIL** – directorul Centrului de Etnologie, Universitatea Liberă din Bruxelles, Belgia; dr. **Vintilă MIHAILESCU** – profesor universitar, Universitatea din București, România; dr. **Sergiu PANĂ** – șef Secție *Științele Naturii*, MNEIN, secretar de redacție pentru Fascicola *Științele Naturii*; dr. **Vladimir ROȘCA** – cercetător științific superior, MNEIN; dr. hab. **Eugen SAVA** – director general al Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei; **Vladimir SEMENENCO** – șef Secție Paleontologie și Stratigrafie a Institutului de Științe Geologice din Kiev, Ucraina; dr. **Barbara STUDENSCA** – șef Secție Paleontologie, Muzeul Terrei al Academiei de Științe a Poloniei, Varșovia; dr. **Elena ȘIȘCANU**, cercetător științific coordonator, MNEIN; dr. hab. **Petru TARHON** – profesor universitar, cercetător științific principal, MNEIN.

Studiile și articolele din acest volum au fost discutate în cadrul sesiunilor de comunicări științifice ale Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, fiind recomandate spre publicare de către consiliul științific al Muzeului

**Buletin Științific. Revistă de Etnografie,
Științele Naturale și Muzeologie**
Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 82
Chișinău, Republica Moldova, MD-2009
Telefon: 022-24-40-02. Telefax: 022-23-88-48
E-mail: oficiu@muzeu.md

**Scientific Bulletin. Ethnography,
Natural Sciences and Museology**
MD-2009, 82 Mihail Kogălniceanu st.
Chișinău, Republic of Moldova,
Phone: 022-24-40-02. Fax: 022-23-88-48
E-mail: oficiu@muzeu.md

Traducere în engleză: Andrei PROHIN

Redacția științifică:

Constantin Gh. CIOBANU – șef Redacție
Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei
str. Mihail Kogălniceanu, nr. 82
Chișinău, Republica Moldova, MD-2009.
Telefon: 022-23-88-12. Telefax: 022-23-88-68
E-mail: redactia@muzeu.md

Tehnoredactare și copertă: Nicolae CHERDIVARĂ

ISSN 1857-0054

© Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei

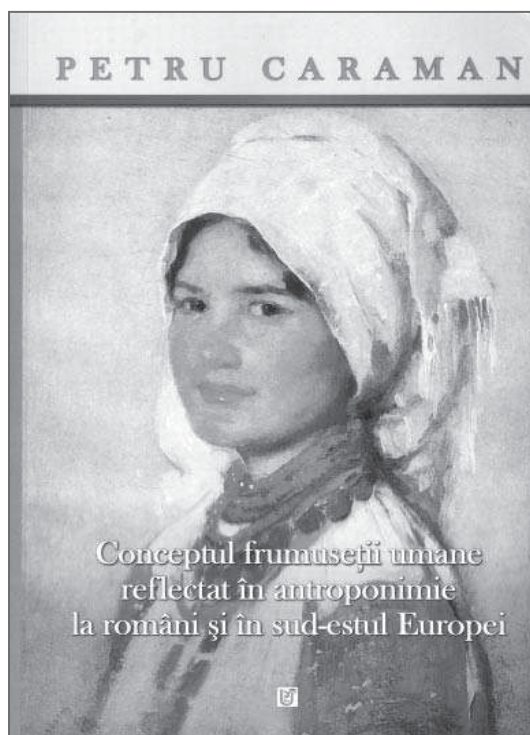
SUMAR

ETNOGRAFIE	5
Varvara BUZILĂ – Mecanisme de menținere a circuitului vieții în sistemul de valori propriu culturii tradiționale	6
Dumitru IUGA – Portul popular din Țara Maramureșului	16
Ana-Maria TRANDAFIR – În căutarea unei tehnici de cusut uitate: încrețul de sub altită	29
Eugen BĂZGU – Tipologia bisericilor de lemn din Moldova medievală (în lumina izvoarelor scrise) I	45
Andrei PROHIN – Repere ale gândirii mitice în eshatologia populară românească	61
Ольга ЛУКЬЯНЕЦ – Бессарабский исследователь Петру Штефэнука о месте этнографического музея в жизни Бессарабии	70
Petru BUNDUC – Tendințe actuale în cercetarea geografică a migrațiilor internaționale	78
Dorina ONICA – Satul Măgdăcești – aspecte istorice și toponimice ale relației moșie-vatră	87
Nicolae DUDNICENCO – Edificii pentru comerț în Țara Moldovei în sec. XVI-XVIII	100
Manole BRIHUNEȚ – Tipologia cimitirelor ortodoxe din Moldova (secolul XVIII – prima jumătate a secolului al XIX-lea)	109
Varvara BUZILĂ – Râsul și plânsul ritual: dihotomii ale etichetei tradiționale ..	119
Constantin Gh. CIOBANU – Istoricul cartofiliei basarabene (III)	135
MUZEOLOGIE	145
Mihai URSU – Muzeul Zemstvei din Basarabia în perioada modernă (1889-1917). Evoluția colecțiilor și expoziției	146
Maria CIOCANU – Valorificarea științifică și cultural-educativă a uneltelor conexe țesutului (din patrimoniul MNEIN)	171
Ovidiu FOCȘA – O piesă valoroasă în colecțiile Muzeului Etnografic al Moldovei din Iași. Blidarul din Ghindăoani - Neamț	194
Elena ȘIȘCANU – Mangalăul, un instrument vechi de netezit pânza – precursorul fierului de călcat	199
RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CARTE	213
Ioan GODEA – Apa și arhitectura de odinioară (Elena Șișcanu)	214
PETRU CARAMAN – Conceptul frumuseții umane reflectat în antroponimie la români și în Sud-Estul Europei (Andrei Prohin)	217
Manole BRIHUNEȚ – Monografia satului Mileștii Mici: o apariție editorială demult așteptată (Lucia Castraveț)	220
OMAGIERI	223
Raisa TABUICĂ, custode-șef al Muzeului, la 65 de ani (Varvara Buzilă)	224
VIAȚA MUZEULUI ÎN IMAGINI	227

CONTENTS

ETHNOGRAPHY	5
Varvara BUZILĂ – Mechanisms of maintaining the circuit of life in the system of values specific for the traditional culture	6
Dumitru IUGA – The folkloric dress from the Land of Maramureș	16
Ana-Maria TRANDAFIR – Searching for a forgotten sewing technique: the folds under the peasant shirt	29
Eugen BĂZGU – The typology of wooden churches in medieval Moldova (according to written sources) I	45
Andrei PROHIN – Items of mythical thought in the romanian folkloric eschatology	61
Ольга ЛУКЪЯНЕЦ – Petre Ștefănuță on the importance of ethnographic museum in the life of Basarabia	70
Petru BUNDUC – Current trends in international migration geographical research	78
Dorina ONICA – The village of Măgdăcești – historical and toponimical aspects of the relationship estate- village	87
Nicolae DUDNICENCO – Trade buildings in country of Moldova in the XVI-XVIII centuries	100
Manole BRIHUNEȚ – The typology of orthodox cemeteries in Moldova (XVIIIth century – first half of the XIXth century)	109
Varvara BUZILĂ – Ritual laughter and weeping – dichotomies of the traditional etiquette	119
Constantin Gh. CIOBANU – History of the Basarabian series of postcards (III). Editors	135
MUSEOLOGY	145
Mihai URSU – The Zemstvo Museum from Basarabia during the modern age (1889-1917). The evolution of the collections and of the exhibition	146
Maria CIOCANU – The scientific and cultural-educational assessment of the utensils pertaining to weaving (from the collections of the national Museum of Ethnography and Natural Sciences)	171
Ovidiu FOCȘA – A valuable piece from the collections of the ethnographic museum of Moldova, from Iași. The dish shelf from Ghindăoani-Neamț	194
Elena ȘIȘCANU – “Mangălăul”, an old tool for smoothing tissues –forerunner of the flatiron	199
BOOK REVIEWS AND PRESENTATIONS	213
Ioan GODEA – Apa și arhitectura de odinioară (Elena Șișcanu)	214
PETRU CARAMAN – Conceptul frumuseții umane reflectat on antroponimie la rombni și în Sud-Estul Europei (Andrei Prohin)	217
Manole BRIHUNEȚ – Monografia satului Mileștii Mici: o apariție editorială demult așteptată (Lucia Castraveț)	220
TRIBUTES	223
Raisa TABUICĂ, custode-șef al Muzeului, la 65 de ani (Varvara Buzilă)	224
THE LIFE OF MUSEUM IN IMAGES	227

❁❁❁❁❁❁
RECENZII
ȘI PREZENTĂRI DE CARTE
❁❁❁❁❁❁

Petru Caraman
CONCEPTUL FRUMUSEȚII
UMANE REFLECTAT ÎN
ANTROPONIMIE LA ROMÂNI ȘI
ÎN SUD-ESTUL EUROPEI
 Ediție îngrijită, indice și
 bibliografie de S. Ciubotaru;
 introducere de I. H. Ciubotaru. Iași,
 Editura Universității „Alexandru
 Ioan Cuza”, 2011, 770 p.

Prezenta ediție cuprinde ultima scriere de proporții, rămasă în manuscris, a remarcabilului folclorist, filolog și slavist Petru Caraman (1898-1980). Antroponimia din sud-estul Europei, în evoluția și semantica sa, l-a preocupat pe savant de-a lungul întregii vieți. Pasiunea pentru acest domeniu pornește din anii de doctorat (în Polonia, 1925-1928) și s-a materializat

în câteva cursuri facultative, ținute la Universitatea din Iași. Vitregiile războiului, apoi înlăturarea abuzivă a cărțurului din mediile academice, l-au împiedicat să publice lucrarea. Fidel vocației de cercetător, Caraman a continuat, totuși, să adune noi materiale și să dezvolte subiectul. Judecând după conținutul volumului de față, P. Caraman nu-și încheiase proiectul programat. Studiind antroponimia românească, savantul pune în valoare *dimensiunea magicului* în cultura populară, postulat fundamental pe care îl vom regăsi și în alte opere ale sale (despre colindat, descolindat, toiașul colindătorilor, tatuaj etc.). În cadrul subiectului dat, P. Caraman își manifestă solida pregătire de filolog și slavist, înclinația spre investigații comparative în ariile culturale învecinate cu spațiul românesc. Conținutul, erudiția, impresionantul aparat științific al lucrării dovedesc vitalitatea creatoare a autorului, în pofida destinului amar care l-a urmărit decenii la rând. După cum remarcă Ion H. Ciubotaru, discipol și biograf al savantului, „ultima sa carte nu este doar o lucrare științifică de primă însemnătate, ci și un imn de slavă închinat frumuseții umane, bucuriei de a trăi” (p. 11).

Monografia lui Petru Caraman are în obiectiv numele personale (alias nume de botez, prenume), însemne ale identității care depășesc prin vechime numele de familie (în mediul rural, acestea s-au generalizat abia în sec. XIX, pe cale administrativă). Aspirația spre frumusețe, prezentă în fiecare creație populară, se regăsește și în antroponimia românească. Valorificând un repertoriu bogat de surse, P. Caraman demonstrează că, în trecut, se bucurau de mare popularitate antroponimele având la rădăcină cuvintele *Frumosul/Frumoasa, Mândrul/Mândra, Drăguțul/Drăguța, Mirea, Zâna* ș.a. Nume de familie și chiar toponime, hidronime din România se inspiră

din asemenea prenume. Pornind de la valoarea estetică a lexemelor, mentalitatea tradițională a încercat să extrapoleze semantica lor asupra purtătorilor numelui: „orice prenume fără excepție este, pe plan lingvistic, un element augural, care [...] decide soarta pruncului denumit prin el” (p. 33). În spatele acestor apelative semnificative, subzista „credința că individul purtător este sau că va deveni în ceasul vieții sale ceea ce exprimă numele pe care-l poartă” (p. 31). Dimensiunea magic-augurală a numelui este confirmată de ritualurile de schimbare a numelui, în cazul copiilor firavi sau bolnavi. Se credea că spiritele malefice îi vor ocoli pe acei botezați *Lupu/Lupa*, *Ursu/Ursula*. Variate genuri folclorice sugerează că, în societatea tradițională, idealul farmecului uman (al celui feminin, în special) era investit cu valoare supremă. Conceptul frumuseții devine, astfel, unul dintre elementele definitorii ale individualității etnice românești. Teoria lui P. Caraman întregeste, din perspectivă etnolingvistică, reflecțiile lui Constantin Noica din ciclurile de eseuri *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Sentimentul românesc al ființei* (1978) ș.a. Fenomene similare caracterizează însă și antroponimia balcanică (la slavii de sud, la greci), subiectul celei de-a doua părți a volumului. Autorul subliniază, în consecință, că studiul antroponimiei relevă „uimitoare afinități, care-i leagă fratern pe oamenii de pretutindeni” (p. 32).

Valențele socio-culturale ale numelor de persoană deschid noi perspective de cercetare în diferite domenii. Bunăoară, mai mulți suverani din Evul Mediu au rămas în istorie cu nume măgulitoare: Philippe le Bel (Franța), Felipe el Bello (Spania), Kalopetru și Kaloian/ Ioan cel Frumos (Bulgaria), Radu cel Frumos (Țara Românească). Puțini însă știu că lexemul *Mușat*, nume dinastic în Moldova medievală, derivă din *frumoșăt*, la origini, „epitet favorit cu care erau dezmiardați pruncii și care ajunge cu timpul să fie utilizat deseori și ca nume de botez” (p. 155). Deși astăzi a dispărut din uz în dialectul dacoroman, adjectivul *mușat* e atestat, în perioada interbelică, la macedoromâni și istroromâni.

Analizând acte din sec. XIV-XVI, Petru Caraman conchide că la nordul Dunării numele *Mușat(a)* (echivalentul lui *Frumosul/Frumoasa*) cunoscuse o largă răspândire în toate păturile sociale. Domnul Moldovei, Petru I Mușat (1375-1391), își datorează supranumele unei lecturi eronate a textului slavon din *Letopisețul anonim al Moldovei* (și din redacțiile sale ulterioare). Traducerea corectă este „Petru Voievod, fiul Mușatei”, adică al Margaretei Mușata, doamnă a Țării Moldovei. Reieșind din mențiunile documentare și din realitățile etnografice, P. Caraman presupune că apelativul dublu Margareta Mușata aparținea unei străine (Margarita) care s-a convertit la ortodoxie, adoptând un nume nou din tradiția țării (Mușata), sau unei românce (Mușata) care, trecând la catolicism, a luat numele latin Margarita. Cercetătorul înclină spre a doua versiune, deoarece nu crede că o străină ar fi reușit să aleagă numele Mușata, „atât de specific românesc, având aderențe intime cu substratul apelativ al fondului lexical latin” (p. 226). Faptul că Petru I prelua, în titulatura oficială, numele mamei, denotă că Margareta Mușata fusese o vreme regentă la tronul Moldovei. În opinia lui P. Caraman, sintagma controversată „dinastia Mușatinilor” sau „Mușatinii” (formulată abia de istoricii moderni) află justificare în tradiția istorico-documentară a țării. „Din moment ce doamna Mușata a fost mama a trei domni, care erau denumiți de popor cu supranumele metronimic „al Mușatei” – în formă slavonă „Mușatin” – iar acest

supranume s-a perpetuat din generație în generație, creând un uz tradițional [...] dinastia Mușatinilor este impusă în primul rând prin puterea tradiției îndelungate, care a popularizat-o” (p. 240).

Analiza antroponimelor românești și slave prilejuiește noi reconstituiri surprinzătoare. Autorul identifică substratul tradiției despre Bucur Ciobanul, legendarul întemeietor al Bucureștilor. În trecut, epitetul *Bucur/Bucura* semnifica frumusețe fizică, mai târziu evoluând semantic spre a denumi o emoție (bucuria provocată de un chip frumos). Numele *Bucur/Bucura* se utiliza mai ales în comunitățile pastorale care, în peregrinările cu turmele, au contribuit la răspândirea acestui lexem. Astfel, atestăm toponimul *Bukurišt* în Albania, *Bukarišta*, *Bukeriša* în vestul Carpaților Apuseni, până în regiunea Moraviei.

Bun cunoscător al limbilor slave, P. Caraman argumentează, în baza unui studiu filologic amănunțit, că denumirile respective se datorează migrației unor grupuri ale populației românești în afara spațiului carpato-danubian. Dintre lexemele împrumutate de români din limba slavonă, autorul consacră un capitol aparte numelor cu rădăcina *cmпоѹ-* (de la care provin Stroici, Stroeie, Stroiescu ș.a.). Savantul remarcă valoarea patrimoniului lingvistic românesc, care a conservat forme lexicale dispărute la popoarele vecine. „Împrumutând de la slavi prenumele cu tema *cmпоѹ-*, pe când acestea erau la modă, vechii români au continuat timp îndelungat după aceea să arate o deosebită preferință pentru ele, deși slavii aproape încetaseră de a le mai cultiva” (p. 687).

Investigația lui Petru Caraman are la bază un număr impunător de surse documentare și folclorice, dicționare ale dialectelor românești sud-dunărene și ale limbilor slave, lexicoane de limbă maghiară și turcă. Autorul citează izvoare valoroase, mai puțin cunoscute, cum ar fi pomelnicul de la Vâltori, scris pe lemnul unei icoane (astăzi pierdut), pomelnicul versificat, „cu aspect de anale”, al mitropolitului Dosoftei (editat sub titlul *Molităvnic de-năles*, Iași, 1681). Este greu de imaginat cum a reușit să sintetizeze acest material vast (lucrând și asupra altor subiecte), fără a fi angajat într-o instituție academică, fiind persecutat de securitate...

Concepută mai bine de jumătate de veac în urmă, monografia lui P. Caraman posedă, în momentul publicării, o remarcabilă actualitate. Pornind de la datele folclorice și lingvistice, savantul reconstituie coordonate esențiale ale spiritualității arhaice românești. În același timp argumentează rolul creator și de mediere culturală al românilor între popoarele Europei de Est. Concepțiile profesorului P. Caraman se înscriu organic în studiul structurilor antropologice și al mentalităților, de largă rezonanță în prezent. Cercetătorul propune o incursiune în substratul arhaic, anonim, din care s-au alimentat marile creații ale umanității (între proiectele sale nefinisate, se numără *Aeronautica de-a lungul vremii. De la conceptul fantastico-utopic la realizare*). Învățatul reconstituie, cu erudiție și pătrundere, credințe, cutume, termeni de amplă circulație în trecut, reflexele cărora mai dăinuie în societatea modernă.

Marginalizată pe parcursul vieții autorului, opera lui Petru Caraman, publicată astăzi prin grija soților Ion și Silvia Ciubotaru, devine indispensabilă oricărui cercetător al științelor umaniste.

Andrei PROHIN,
cercetător științific stagiar, Secția Etnografie, MNEIN